ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

ЗАДОРЖНА Ірина Юріївна - здобувач Київського Міжнародного
Університету

УДК 342.92
DOI 10.32782/NP.2021.1.11

Стаття присвячена проблемним аспектам забезпечення роботи принципів адміністративного судочинства України в теорії та на практиці. Розглянуто поняття принципів, їх класифікацію. Підсумовано результати останніх наукових досліджень із тематики. Звернено увагу на проблемні аспекти застосування найважливіших принципів на практиці. Зроблено висновок про те, що принципи надають судочинству якостей справедливого правосуддя в адміністративних справах, і навпаки – їх недотримання під час здійснення правосуддя тягне незаконність і подальше скасування судового рішення.

Ключові слова: принцип, адміністративне судочинство, механізм відповідальності держави, публічно-правовий спір, справедливе правосуддя.

Постановка проблеми

Проблема формування дієвих способів захисту прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина, а також юридичної особи стала нагальною для України з часів набуття нею незалежності. Розглядаючи досвід України поряд з досвідом держав сталої демократії (наприклад, Англія), то можна сказати, що наша країна в порівнянні пройшла цілком нетривалий шлях запровадження і утвердження демократичних традицій і цінностей. За роки незалежності було здійснено значні кроки у цьому напрямку. Проте, проблема формування дієвих засобів і заходів захисту прав, свобод, законних інтересів усе ще

залишається актуальною для нас. З усіх засобів і заходів захисту прав, свобод, законних інтересів особи найбільш дієвим та надійним на сьогодні є судовий спосіб захисту [1; с. 4].

Стан дослідження проблеми

Фундаментальною базою дослідження із вказаної тематики є праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, варто згадати таких учених-юристів, як В. М. Бевзенко, Д. М. Бахрах, О. М. Бандурка, П. В. Діхтієвський та ін. Нами було опрацьовано окремі праці таких учених, як А. О. Рибченко, М. Бояринцева, М. М. Лученко, О. А. Мілієнко, С. В. Потапенко,

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження поняття «принцип», принципів адміністративного судочинства, а також звернення до проблемних аспектів застосування їх на практиці.

Наукова новизна дослідження

Цією статтею підсумовано результати ряду останніх наукових досліджень із тематики, зведено спільну класифікацію принципів адміністративного судочинства, а також звернено увагу на окремі проблемні аспекти застосування найважливіших, на нашу думку, принципів, на практиці.

Виклад основного матеріалу

Постійне вдосконалення «праволюдних» стандартів діяльності суб'єктів владних повноважень, а також безперервне покращення

щення стандартів забезпечення «справедливого балансу інтересів» під час їх втручання у правові можливості приватних осіб є невід'ємними складовими побудови сучасної демократичної, соціальної та правової держави [2; с. 9]. На сьогодні в Україні функціонує окрема гілка спеціалізованих судів – адміністративні суди. Головним завданням таких судів є захист прав, свобод, законних інтересів особи від порушень з боку органів публічної влади. Кодекс адміністративного судочинства України (далі – Кодекс) врегульовує процесуальну форму здійснення такого судочинства. Цей кодекс розроблено з урахуванням новітніх міжнародних стандартів правосуддя [1; с. 4]. Свавілья з боку органів державної влади може серйозно посягати на основоположні права людини та принципи правової держави. Саме адміністративне судочинство є одним із ключових елементів у механізмі їх захисту [2; с. 9]. Існуюча судова практика слугує доказом того, що вдосконалювати норми Кодексу дійсно потрібно. Про це, зокрема, свідчить велика кількість роз'яснень вищих судових органів щодо змісту положень Кодексу [1; с. 4].

Відповідно до статті 3 Конституції України визначено, що пріоритетним завданням функціонування держави є забезпечення та захист прав і свобод людини як головної соціальної цінності.

Вищезгадане нормативно-правове положення Конституції України встановлює спрямування реалізації функцій і методів публічного управління, а також змістовне функціональне призначення держави. Людина визначається найвищою соціальною цінністю. Саме це слугує підґрунтям для реалізації на належному рівні застосування механізму відповідальності держави, її інституцій перед особистістю. Застосування такого механізму можливе при поєднанні його конституційного закріплення, відповідно, розробці ефективних способів втілення закріпленої норми у реальність [4; с. 57].

Отже, захист прав людини, застосування заходів відповідальності держави за порушення таких прав має бути не лише декларативними конституційними нормами. Вони мають бути гарантовані відповідними засобами публічного управління. У такому розумін-

ні інститут адміністративної юстиції є чи не найголовнішою гарантією реалізації механізму відповідальності держави перед людиною. Функціонування адміністративної юстиції слугує гарантом захисту. Таке функціонування дає можливість забезпечення запобігання проявам бюрократичного свавілья. Також воно забезпечує проявам чиновницького зловживання визначеними законодавством повноваженнями. Рівень забезпечення прав і свобод учасників суспільних правовідносин є прямо пропорційним рівню ефективності системи адміністративної юстиції [4; с. 57-58].

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Кодексу, до завдань адміністративного судочинства відносять захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Такий захист проводиться щодо порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів. А саме при здійсненні згаданими органами владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень [5].

Статтею 55 Конституції України встановлено пріоритет судової форми захисту прав і свобод людини серед інших юрисдикційних та неюрисдикційних форм. Предметом оскарження до суду можуть бути рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, окремих посадовців чи службовців.

Ми визначили адміністративне судочинство способом досягнення мети адміністративно-процесуального регулювання. Тому питання правильного порядку організації адміністративного процесу є важливим. А запорукою ефективності такого процесу є, у першу чергу, принципи, оскільки вони є основними, вихідними ідеями. Оскільки в оновленому процесуальному законодавстві міститься значна кількість нових положень, надзвичайно актуальним є дослідження сутності та визначень основних його категорій, зокрема й таких, як принципи [6; с. 60].

Насамперед необхідно розібратись із самим поняттям «принцип». Це поняття, як і сам принцип, є досить багатограним, що зу-

мовлює дослідження представниками різноманітних галузей знань.

Зокрема, у філософських працях категорію «принцип» визначають як вихідне положення, системо-утворюючий елемент або центральне поняття. Його називають узагальненням і поширенням певного положення на всі явища галузі, з якої принцип абстрагований [7; с. 133].

Грунтовна увага приділяється цій тематичі і в юридичній літературі. Огляд міркувань учених правознавців про призначення принципів права дозволяє зробити декілька узагальнень [7; с. 133]. А саме, виділяємо три основні думки.

По-перше, принципи права можуть бути надійною опорою для рішення суду, адже є дійовим інструментом, використання якого необхідне для вирішенні далеко не теоретичних спорів. Принципи права регулюють суспільні відносини, виступаючи юридичною основою вирішення справи як поряд з нормами позитивного права, так і самотійно [7; с. 133]. По-друге, принципи права забезпечують єдність правового регулювання суспільних відносин, цементують усі компоненти юридичної надбудови. По-третє, принципи права визначають напрямок правового регулювання суспільних відносин [7; с. 134].

Тобто можна зробити висновок про те, що під принципами права необхідно розуміти вихідне положення, яке виражає сутність права як особливого правового регулятора. Не менш важливим є те, що це положення відображає і висловлює основні цінності, на які орієнтується право, а також визначає зміст та спрямованість правового регулювання. Принцип права є загальнообов'язковим правилом поведінки. Воно розраховане на неодноразове застосування. Його особливостями варто назвати те, що є стійким; втілює в собі найважливіші сутнісні риси та цінності тієї чи іншої системи права; носить загальний характер; має вплив на зміст багатьох норм права; породжується об'єктивною дійсністю; має регулятивне значення, незалежно від його нормативного закріплення [7; с. 134-135].

Найбільш поширеною класифікацією принципів адміністративного судочинства є

класифікація за сферою їх поширення з розподілом їх на:

- загальні принципи права;
- міжгалузеві принципи;
- галузеві принципи [7; с. 136].

Загальні принципи, у свою чергу, поширюються на всі без винятку галузі національного права. У той же час, міжгалузеві діють у межах кількох галузей права, а галузеві - діють у межах однієї галузі права.

Аналіз положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з урахуванням практики Європейського суду з прав людини з її тлумачення та застосування), Кодексу та доктринальних джерел показав, що принципами адміністративного судочинства визнаються: верховенство права; законність; незалежність і неупередженість суддів, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в надані ними судом своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; гласність і відкритість судового процесу; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; пропорційність; обов'язковість судових рішень; офіційне з'ясування всіх обставин у справі; правова визначеність; передбачуваність застосування законодавства та недопустимість надмірного формалізму; єдність судової практики; доступність правосуддя; обґрунтованість судових рішень; розгляд справи у розумний строк; процесуальна економія [7; с. 135-136].

Принципів у теорії багато, проте їх застосування на практиці стоїть під великим питанням. Доказом не ідеальності цієї системи є, наприклад, результати соціологічних досліджень, що вказують на суттєвий відсоток недовіри населення до судів по всій території України. Саме тому питання відновлення довіри суспільства до судової влади є одним із найважливіших на сьогодні.

Відновленню довіри населення до судів може послугувати саме забезпечення реалізації принципів гласності та відкритості. Це слугуватиме основою для громадського контролю за діяльністю суддів та гарантією захисту прав приватних осіб у відносинах із суб'єктами публічної адміністрації. Це, так би мовити, створює умови для вільної участі

громадян у розгляді справ, що мають суспільний інтерес та резонанс, в адміністративних судах. Проте, аналіз практики дозволяє зробити висновок про систематичні порушення, а часом і свідоме необґрунтоване нехтування принципами гласності та відкритості з боку окремих суддів. Відповідно, така ситуація призводить до порушення як процесуальних, так і матеріальних прав і законних інтересів не тільки приватних фізичних та юридичних осіб, але й прав суб'єктів публічної адміністрації. Нерідко можна зіткнутися з проблемою помилкового тлумачення засад адміністративного судочинства. Такі помилки здійснюються не тільки судами, але і сторонами публічно-правового спору. А це свідчить про відсутність усталеного визначення сутності та змісту вказаних принципів судочинства [8; с. 1].

Ще однією важливою проблемою виступає фрагментарність закріплення джерела принципу пропорційності в Кодексі. Мова ведеться про розпорошене фіксування лише декількох елементів змісту. Також варто звернути увагу на проблемність у практичному його застосуванні в адміністративному судочинстві. Ця проблема існує через брак ґрунтовних, різнобічних, комплексних наукових праць, присвячених розумінню реальної його ролі та значенню. Це необхідно, адже згаданий принцип є засобом забезпечення дії верховенства права у відносинах приватних осіб і суб'єктів публічної адміністрації в адміністративному судочинстві [2; с. 9].

Висновки

З огляду на вищесказане, слід зазначити, що принципи надають судочинству якостей справедливого правосуддя в адміністративних справах. І, відповідно, навпаки – недотримання принципів адміністративного судочинства під час здійснення правосуддя тягне незаконність і подальше скасування судового рішення. Крім того, що вони забезпечують внутрішню єдність усіх елементів адміністративного процесу – норм, інститутів, проваджень, варто зауважити, що ними встановлюється також і консолідація правотворчості і правосуддя в адміністративних справах. Більше того, звернемо увагу на те, що

принципи адміністративного судочинства відіграють регулятивну роль у праві, завдяки чому вони набувають значення загальних правил поведінки, тобто мають загальнообов'язковий юридично владний характер. Засади адміністративного судочинства закріплюються на конституційному рівні. Вони є орієнтирами розвитку суспільства, держави та правосуддя в адміністративних справах в Україні [6; с. 63], саме тому правильність і безперечність їх застосування на практиці є необхідністю. На сьогодні не можна стверджувати про ефективність та ідеальність дотримання цих засад при реалізації права на судових захист, проте можна зробити висновок про необхідність проведення адміністративних реформ.

Література

1. Рибченко А. О. Верховенство права як принцип адміністративного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2013. 196 с.
2. Лученко, М. М. Принцип пропорційності в адміністративному судочинстві. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи*. С. 9-10.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Бояринцева М. Принципи адміністративного судочинства в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. 38.4. С. 57-60.
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
6. Потапенко С. В. Сутність та призначення принципів адміністративного судочинства України. *Право і безпека*. 2010. № 2 (34). С. 60-64.
7. Мілієнко О. А. Принципи адміністративного судочинства та їх класифікація. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 132-139.
8. Мілієнко О. А. Принципи гласності і відкритості в адміністративному судочинстві України: теорія, досвід реалізації та адаптації до європейських стандартів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 18 с.

SUMMARY

The article is devoted to the problematic aspects of ensuring the work of the principles of administrative justice of Ukraine in theory and in practice. The concept of principles, their classification is considered. The results of the latest scientific research on the subject are summarized. Attention is paid to the problematic aspects of the application of the most important principles in practice. It is concluded that the principles give the judiciary the qualities of fair justice in administrative cases, and vice versa - their non-compliance during the administration of justice entails illegality and further revocation of the court decision.

The analysis of practice allows us to draw a conclusion about systematic violations, and sometimes deliberate unjustified disregard for the principles of publicity and openness by individual judges. Accordingly, such a situation leads to a violation of both procedural and substantive rights and legitimate interests not only of private individuals and legal entities, but also the rights of public administration entities. You can often face the problem of misinterpretation of the principles of administrative proceedings. Such mistakes are made not only by courts, but also by the parties to a public law dispute. And this indicates the lack of a well-established definition of the essence and content of these principles of justice.

Another important problem is the fragmentary consolidation of the source of the principle of proportionality in the Code. We are talking about the scattered fixation of only a few elements of content. It is also worth paying attention to the problems in its practical application in administrative

proceedings. This problem exists due to the lack of thorough, versatile, comprehensive scientific work devoted to understanding its real role and significance. This is necessary, because this principle is a means of ensuring the rule of law in relations between individuals and public administration in administrative proceedings. The author also concluded that the principles give the judiciary the qualities of fair justice in administrative cases. Conversely, non-compliance with the principles of administrative justice in the administration of justice entails illegality and further annulment of a court decision. In addition to ensuring the internal unity of all elements of the administrative process - norms, institutions, proceedings, it should be noted that they also establish the consolidation of lawmaking and justice in administrative matters. Moreover, it should be noted that the principles of administrative proceedings play a regulatory role in law, due to which they acquire the meaning of general rules of conduct, ie have a universally binding legally authoritative character. The principles of administrative proceedings are enshrined at the constitutional level. They are guidelines for the development of society, the state and justice in administrative matters in Ukraine, which is why the correctness and certainty of their application in practice is a necessity. To date, it is impossible to argue about the effectiveness and ideality of compliance with these principles in the exercise of the right to judicial protection, but we can conclude that administrative reforms are needed.

Keywords: principle, administrative proceedings, mechanism of state responsibility, public law dispute, fair justice.